

Bogusław Zieliński

Bośnia między Wschodem a Zachodem : od mitu kosowskiego w ideologii młodobośniackiej do powieści J. Andrićia "Trawnička hronika"

Studia Rossica Posnaniensia 22, 109-117

1991

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BOŚNIA MIĘDZY WSCHODEM A ZACHODEM (OD MITU KOSOWSKIEGO W IDEOLOGII MŁODOBOŚNIACKIEJ DO POWIEŚCI J. ANDRICIA *TRAVNIČKA HRONIKA*)

BOSNIA BETWEEN THE EAST AND THE WEST (FROM THE KOSOVO MYTH IN THE YOUNG BOSNIAN IDEOLOGY TO I. ANDRIĆ'S NOVEL *TRAVNIČKA HRONIKA*)

BOGUSŁAW ZIELIŃSKI

ABSTRACT. The author analyses Andrić's thought concerning the history of Bosnia in the light of ideology of Young Bosnia along with its Romantic origin signifying for Bosnia the life on the border of the East and the West.

Bogusław Zieliński, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Instytut Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej, al. Niepodległości 4, 61-874 Poznań, Polska-Poland.

W powieści Andricia *Travnička hronika* jedna z postaci, lekarz tytularny austriackiego konsulatu Giovanni Mario Cologna nazywa Bośnię Trzecim Światem. W usta tego filozofa wkłada pisarz myśl o tragicznym losie Bośni, przeciętej na pół między dwa światy, świat Wschodu i świat Zachodu, oraz o tragicznym losie ludzi z tego obszaru. Cologna urodził się oraz żyje na pograniczu tych dwóch światów i wie, co to znaczy „kochać i nienawidzić tak jeden, jak drugi, przez całe życie mieć dwie ojczyzny i żadnej, być wszędzie jak u siebie w domu i na zawsze być obcym”.

1. W okresie wojen bałkańskich w publicystyce i literaturze na ziemiach późniejszej Jugosławii zaczęto kontynuować określony kształt narodowej tradycji, opartej na walce zniewolonych narodów o wolność¹. Odżyła romantyczna ideologia narodo-owa, której głównym elementem była idea mitu kosowskiego, kultywowana przez epos ludowy i kontynuowana w twórczości Njegoša. Mit kosowski był dla pokolenia młodzieży młodobośniackiej ideologią polityczną, odpowiadającą wizji świata tej generacji, a także bronią w realizowaniu rewolucyjno-narodowych dążeń². Z ducha młodobośniackiego widzenia historii Bośni, które było zdeterminowane tragiczną wizją mitu kosowskiego, wyrasta literacka oraz, poprzedzająca ją, historyczna synteza przeszłości tego kraju pióra Andricia. Eksponuje on starcie Wschodu i Zachodu oraz tragiczne konsekwencje, jakie przyniosła Bośni potęga muzułmańskiej Turcji.

¹ Por. B. Jevtić, *Pisci Bosne i Hercegovine u borbi za slobodu*, „Srpski književni glasnik” 1939, knj. 56, s. 45.

² R. Zučković, *Velika sinteza. O Ivi Andriću*, Sarajevo 1974, s. 19 - 20.

Właśnie ta perspektywa w sposób szczególny różni Andrić od twórczości jego poprzedników, k'órych tematem także była Bośnia.

Tezę o Bośni rozdartej między Wschodem i Zachodem zawarł Andrić wcześniej w pracy doktorskiej *Die Entwicklung des geistigen Lebens in Bosnien unter der Einwirkung der turkischen Herrschaft*. Pisze tam:

Von entscheidender Bedeutung ist die Tatsache, dass Bosnien im kritischsten Momente seiner geistigen Entwicklung, zur Zeit als die Gärung der geistigen Kräfte, ihren Höhepunkt erreichte, durch ein asiatisches Kriegervolk erobert wurde, dessen soziale Einrichtungen und Sitten die Negation jed weder christlichen Kultur bedeuten und dessen Religion – unter anderen klimatischen und gesellschaftlichen Verhältnissen entstanden und jeder Anpassung unfähig – das geistige Leben des Landes unterbunden, enstellt und zu einer Ausnahmeerscheinung gestaltet hat³.

Andrić był dobrze zaznajomiony z całą ówczesną historiografią dotyczącą Bośni, o czym przekonuje wspomniana wyżej jego praca doktorska⁴. Nie mógł wykorzystać jednak pcwnych nie znanych wówczas źródeł tureckich i węgierskich⁵. W dużym stopniu opierał się na ważnym, ale wówczas już częściowo przestarzałym dziele V. Klaića *Povijest Bosne do propasti kraljevstva*⁶ oraz fundamentalnej pracy F. Rač-

³ I. Andrić, *Die Entwicklung des geistigen Lebens in Bosnien unter der Einwirkung der turkischen Herrschaft*, „Sveske Zadužbine Ive Andrića” 1982, sv. 1, s. 50.

⁴ Ibid., s. 7 - 258. Na tle historiografii sąsiednich krajów południowosłowiańskich nowoczesna historiografia bośniacka rodziła się u schyłku XIX i na początku XX wieku. Oddziaływały na nią wzorce pozytywistycznej historiografii chorwackiej (Vjekoslav Klaić 1828 - 1894, Franjo Rečki 1849 - 1929) i niemieckiej oraz związane z tymi szkołami indywidualności tej miary, co Stojan Novaković 1842 - 1915, Konstanty Jirčćk 1854 - 1918 i Vladimir Ćorović 1885 - 1941. Założony w 1888 r. Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine był pierwszą i przez długi czas pozostawał jedyną instytucją w pełni naukową na terenie Bośni i Hercegowiny, koordynując badania i publikując ich wyniki na łamach swego organu „Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu”.

⁵ Por. *Bibliografska gradja za proučavanje historije naroda Bosne i Hercegovine srednjevekovnog i turskog perioda*, Sarajevo 1971. W 1904 r. opublikowano w „Glasniku” w przekładzie Vjekoslava Jelavicia około 120 sprawozdań z lat 1807 - 1814 francuskiego konsula w Travniku Pierre'a Davida, z liczby około 500, które przesłał swemu ministerstwu. Midhat Šamić na podstawie materiałów z archiwów MSZ Paryża i Wiednia oraz źródeł rodzimych odślonił prawie całość materiałów, którymi posługiwał się pisarz przy tworzeniu powieści *Travnička kronika*. Por. M. Šamić, *Istorijski izvori „Travničke hronike” Ive Andrića i njihova umetnička transpozicija*, Sarajevo 1962. M. Karaulac wskazuje na cztery kroniki z dziejów Bośni, publikowane w *Glasniku*, z których korzystał Andrić. C. Truhelka ogłosił w latach 1889 - 1890 kronikę franciszkańskiego kronikarza Nikoli Lavšćnina z lat 1682 - 1750 oraz w 1909 r. ogłosił *Fojničku hroniku*, dotyczącą wydarzeń z połowy XVII w. Franciszkański historyk fra Julijan Jelenić opublikował w 1917 r. *Letopis franjevačkog samostana u Kreševu*, a w latach 1923 - 1927 *Hroniku samostana u Kraljevoj Sutjesci*. Powyższe cztery kroniki przedstawiają obraz życia katolickiej rai w Bośni tureckiej w końcu XVII i w XVIII w. Uzupełnia go kronika turecka, którą w 1918 - 1919 ogłosił w „Glasniku” Riza Muderizović, przekładając z języka tureckiego zapiski Mule Mustafe Bašeskije. Por. M. Karaulac, *Rani Andrić*, Beograd - Sarajevo 1979.

⁶ V. Klaić, *Povijest Bosne do propasti kraljevstva*, Zagreb 1882.

kiego *Bogomili i patareni*⁷. Praca doktorska Andrić jest bardziej dziełem historyczno-kulturowym niż sensu stricto historycznym. Przewodnią myśl dysertacji o tragiczności narodowego losu i jego uwarunkowaniach historycznych egzystowała w kręgu młodzieży młodobośniackiej jako prawda ewidentna. Przed I wojną światową, głównie w okresie wojen bałkańskich, w pracach historyków była formułowana teza o tragicznym zdeterminowaniu narodów bałkańskich, a w szczególności Bośni, będącej pod władzą osmańskiej Turcji. W wyniku tych wydarzeń Bośnia stała się Trzecim Światem, a jej mieszkańcy ludźmi z „krwawej linii”. Podobnie formułuje tragedię Bośni Pero Slijepčević w książce *Napor Bosne i Hercegovine u borbi za oslobođenje i ujedinjenje*, nazywając ją „krwawą krainą”⁸.

Mit kosowski wpłynął na Młodą Bošnię tragicznie. Kosowo znaczyło początek wielowiekowej degradacji narodów południowosłowiańskich. Tragizm wynikał ze stosowania religijnych i etycznych ocen oraz kryteriów w rozpatrywaniu przeszłości Bośni. Istotą tragizmu było przerwanie duchowego życia kraju i wypaczenie go pod wpływem muzułmańskiej Turcji, której religia, obyczaje i instytucje społeczne były zaprzeczeniem chrześcijańskiej kultury Bośni. W podejściu tym charakterystyczne jest traktowanie narodu jako mistycznego, tajemniczego bytu, którego duchowym wyrazem jest kultura. Na duszy narodu historia dokonuje gwałtu i staje się on krwawą raną.

Praca doktorska Andrić świadczy o antypozytywistycznym odporze humanistyki tamtych czasów. Antypozytywistyczna orientacja, związana przede wszystkim z myślą W. Diltheya, dotyczyła świadomości historycznej oraz poznania historycznego. Świadomość historyczna to przede wszystkim przekonanie o skończoności wszelkich ludzkich wytworów, zjawisk kultury i instytucji społecznych. Twory kultury powstały w danym momencie oraz w określonych warunkach i znikają lub zmieniają charakter wraz ze zmianą warunków ich trwania⁹. Poznanie historyczne opierało się na metodzie rozumienia, którą nazwał on metodą hermeneutyczną, nawiązując do terminologii nauk filologicznych. Metoda hermeneutyczna dążyła do ujawnienia sensu poszczególnych elementów dzieła lub okresów na podstawie wyobrażenia o całości¹⁰. Sens pracy Andrić polega na tym, że daje on syntezę wyprowadzoną z poszczególnych zjawisk. Kryje się za tym przekonanie, że prawda istnieje poza dokumentami i że o procesie historycznym można wnioskować na podstawie szczegółów¹¹. Należy podkreślić, że synteza dziejów Bośni była w ogóle pierwszą próbą syn-

⁷ Por. F. Rački, *Bogomili i patareni*, Zagreb 1869 - 1870. Por. też *Mišljenje prof. Sime Ćirkovića o Andrićevom doktoratu*, zamieszczone w piśmie „Sveske Zadužbine Ive Andrića...”, s. 247 - 249.

⁸ Por. P. Slijepčević, *Mlada Bosna*. W: *Napor Bosne i Hercegovine u borbi za oslobođenje i ujedinjenje*, Zagreb 1929, s. 5 oraz V. Dvorniković, *Psiha jugoslovenske melanholije*, Zagreb 1925.

⁹ Z. Kuderowicz, *Dilthey*, Warszawa 1967, s. 27 - 28.

¹⁰ *Ibid.*, s. 85.

¹¹ Z. Konstantinović, *O Andrićevom doktoratu*, „Sveske Zadužbine Ive Andrića...”, s. 268.

tezy historiografii bośniackiej, obejmującej dość długi okres dziejów (od przełomu XII i XIII do XIX wieku).

Przedmiotem badań Andricia jest „życie duchowe”, swoiście pojęta kultura, dla której organizujące znaczenie posiada religia. Temu przedmiotowi badań odpowiada postępowanie badawcze. W metodzie hermeneutycznej dominują nie badania genetyczne, lecz funkcjonalne. Andrić rozpatrywał całość kulturalną (i społeczną w mniejszym stopniu) historycznie określoną, w której panuje system znaczeń i hierarchia wartości. W ramach tej całości rozumienie zmierzało do ujawnienia sensu, jakie pojedyncze zjawisko posiada w historycznie określonym systemie. Dlatego teza Andricia o Bośni jako Trzecim Świecie, tragicznie w swoim losie zdeterminowanej wtargnięciem Turków, nie jest problemem, który trzeba udowodnić lub znaleźć nań odpowiedź. „Tezę” dysertacji jest globalna synteza oraz syntezę cząstkowe wyłaniające się z rozdziałów¹².

Rozumienie jest dla Andricia – w zgodzie z Diltheyem – nie tylko metodą opisu, ale i wartościowania; niesie konieczność zaznaczenia indywidualnego stanowiska badacza. Rozumienie jest jednocześnie interpretacją wartościującą, opis i ocena są nierozzerwalnie ze sobą związane. Widać to, między innymi, w opisie i ocenie bogomilstwa, które – według Andricia – stworzyło mur między Bośnią i Europą, przez co ułatwiło penetrację i sukces muzułmańskiej Turcji na tym obszarze. Obraz przeszłości zawsze zawiera jej ocenę. Każda epoka nadaje nowy sens przeszłości. Wiedza historyczna jest rodzajem społecznej pamięci, która powstaje z myślą o przyszłości i której ustalenia mają znaczenie dla życia zbiorowego.

2. W zainteresowaniach historią Bośni dzielił Andrić orientację Młodej Bośni, która w celu szerzenia idei jugosłowiańskiej i określenia wizji przyszłego państwa usiłowała zrekonstruować polityczny i kulturalny obraz tych narodów przed utratą niepodległości. Andriciowska i młodobośniacka koncepcja tragicznej Bośni ma romantyczną proveniencję, jest przejawem kultywowania narodowej, neoromantycznej mitologii. Dlatego nie przypadkiem uwaga pisarza zwraca się ku Njegošowi, który jest drugim obok pieśni ludowej romantycznym źródłem mitu kosowskiego. Dla Andricia Kosowo nie jest aktem heroicznym, ale tragicznym. Natomiast w Njegošu widzi on bohatera, który nakazuje postawę heroiczną w myśl hasła: „Neka bude što biti ne može”. Konieczność walki za wszelką cenę, walki nawet beznadziejnej i rozpaczliwej, była treścią współczesnej władcy czarnogórskiemu świadomości zbiorowej. Andrić w swej twórczości odcina się zarówno od młodobośniackiej apoteozy kosowskiego heroizmu, jak i od Njegošovskiego bohaterstwa. Stosunek Njegoša do mitu kosowskiego określała sytuacja ciągłego zagrożenia ze strony ko-

¹² Analiza Andricia – zauważa R. Vučković – posiada kilka wątków. Jeden – narodowy – który zasadza się na przekonaniu, że bośniacki kompleks narodowych, religijnych i duchowych problemów można rozpatrywać w całości, bez względu na religię i narodowość. Drugi – psychologiczny – oznacza refleks historycznych i narodowych uwarunkowań w świadomości każdego bałkańskiego intelektualisty. Trzeci wątek – historyczny – ilustruje bieg wydarzeń historycznych. Por. R. Vučković, op. cit., s. 169.

sowskiego pogromcy Słowian. W 1934 i 1935 r. pisze Andrić obszerny szkic o czarnogórskim poecie i władcyce pt. *Njegoš kao tragični junak kosovske misli*. Czytamy w nim: „To nije bio sukob dveju vera, nacija i rasa, to je bio sudar dveju stihija, Istoka i Zapada, a sudbina je naša htela da se ta borba uglavnom odigra na našim teritorijama i da prepolovi i podvoji našu nacionalnu celinu svojim krvavim zidom”¹³. Andrić nie tylko znajduje u Njegoša źródło swej tragicznej koncepcji dziejów Bośni. Njegoš formułuje także wskazanie heroicznej moralności dla jednostki uwikłanej w konkretne warunki historyczne Turcji Osmańskiej. Dla Njegoša

je veliko i moćno osmanlijsko carstvo bilo uistini oličenje pakla na zemlji, ovaploćen princip Zla sa kojim mu dužnost nalaže boriti se bez kolebanja i pomirenja, pa i bez ikakve nade na pobedu. Ta borba se vodi pod jedinstvenom, očajničkom devizom koja liči na apsurd a koja je u stvari životna istina sama: „Neka bude što biti ne može!” Nigde u poeziji sveta ni u sudbini naroda nisam našao strašnije lozinke. Ali bez tog samoubilačkog apsurd, bez toga, da se paradoksalno izrazimo, pozitivnog nihilizma, bez toga upornog negirnaja stvarnosti, ne bi bila moguća ni akcija, ni sama misao o akciji protiv zla¹⁴.

W nawiązaniu do Njegoša widać, że Andrić traktuje literaturę jako zwierciadło świadomości narodowej i jako formę kształtowania duszy narodowej. Imperatyw walki, nawet beznadziejnej, obecny w twórczości Njegoša, odzwierciedlał powszechną treść ówczesnej świadomości. Heroizm, wbrew „samobójczemu absurdowi”, był wnioskiem wyciągniętym przez Njegoša z „kosowskiej katastrofy” i wezwaniem do walki o przyszłość. Andrić wraca do Njegoša zgodnie z potrzebami współczesności, które określa wizja narodowej przeszłości i kształt narodowego losu. W przeciwieństwie do Njegošovskiego heroizmu Andrić akcentuje tragizm Kosowa, oznaczający dla Bośni życie na pograniczu Wschodu i Zachodu oraz rozpatruje możliwość pogodzenia obu skłóconych światów.

3. Główna rola w przedstawieniu tej idei przypada trzem „ludziom bez ziemi ojczyznej”, żyjącym na Wschodzie: Colognie, Rotcie i Davnie. Bo „trzeci świat” to nie tylko „krwawa Bośnia”, to także ludzie z peryferii Europy, żyjący na granicy dwóch światów¹⁵. Jednym z nich jest także bohater *Przekłętęgo podwórza* – Ciamil, który jest synem Turka ze Smyrny i chrześcijanki.

W biografii „mieszkańca” dominuje nieokreślenie. Cologna był mężczyzną w nieokreślonym wieku, nieokreślonego pochodzenia, narodowości i rasy, nieokreślonych przekonań i wyznania, a także nieokreślonej wiedzy. Całe swoje życie spędził na granicy między Wschodem i Zachodem. Pochodził z wyspy Kefalinii. Ojciec jego był Wenecjaninem urodzonym w Epirze, matka Dalmatynką. Dzieciństwo spędził

¹³ I. Andrić, *Njegoš kao tragični junak kosovske misli*. W: tenże, *Umetnik i njegovo delo*, Sarajevo 1977, s. 18. (Dalsze cytaty pochodzą z tego wydania dzieł zebranych – *Sabrana djela Ive Andrića*, izd. 2. Sarajevo 1977).

¹⁴ *Ibid.*, s. 17 - 18.

¹⁵ Por. I. Tartalja, *Pripovedačeva estetika. Prilog poznavanja Andrićeve poetike*, Beograd 1979, s. 187.

u dziadka w Grecji, młodość we Włoszech, gdzie studiował medycynę. Następnie był na Lewancie w służbie u Turków i Austriaków.

Dramat „mieszkańców” polega na tym, że usiłują połączyć oba światy. Na przekór przedziałom i różnicom, fanatyzmowi, konserwatyzmowi i ciemnocie, własny los, zdeterminowany podziałem światów, usiłują poświęcić dla zatarcia granic i przywrócenia harmonii i zgody. Tragiczna śmierć Cologny w nie wyjaśnionych okolicznościach uzmysławia przepaść między obu światami, brutalną siłę zła, głupoty i nienawiści.

Ciamil, studiujący dzieje sułtana Dżema, brata Bajazeta II, był świadomy tego, że istnieją dwa światy, między którymi nie może być żadnego punktu stycznego, żadnej możliwości porozumienia. Światy skazane na wieczną wojnę w tysiącu postaci. „A izmedju njih postoji jedan čovek koji je, na svoj načın, u ratu sa oba ta zaraćena sveta”¹⁶.

Motywami działania ludzi z „pogranicza” są raczej etyczne. Usiłują oni przywrócić pierwotną jedność świata, przerwać determinację tragicznego rozdzarcia ludzkości. Etyczna motywacja ich działania jest konsekwencją etycznej optyki dziejów Bośni i świata.

Warto „ludzi bez ziemi ojczystej” Andricia porównać z „mieszkańcami” Parnickiego. Bohaterowie Parnickiego chcą się utożsamić z jednym obszarem kulturowym i politycznym, zaś bohaterowie Andricia nie mają takiej możliwości. Dramat bohaterów Parnickiego polega na tym, że stoją przed dylematem wyboru, dramat bohaterów Andricia, że swego „wyboru” nie mogą zrealizować.

Ludzie „bez ziemi ojczystej” z twórczości Andricia¹⁷ pragną pogodzić światy za pomocą wiedzy. „Filozofia życia” lekarzy trawnickich uzmysławia granice porozumienia z dwóch powodów. Po pierwsze, szeroko pojęta filozofia życia” jest wiedzą, która dotyczy jednej rzeczywistości, bez względu na jej „przyrodniczy” aspekt. Po drugie, z uwagi na rolę osobistego doświadczenia w kształtowaniu poznania, gdyż — u Andricia — wiedzę konstruuje ludzkie doświadczenie. Davna, który w młodości zetknął się z medycyną w Montpellier, reprezentuje francuską szkołę medycyny. Właściwie trudno mówić o jego francuskiej szkole, gdyż pod wpływem długiego pobytu na Wschodzie został zarażony głębokim pesymizmem i zwątpieniem we wszystko. Ów pesymizm zaczął oddziaływać na jego wiedzę medyczną. Zdrowie stało się dla niego tylko stanem tymczasowym. Zdrowi i chorzy — światami bez rzeczywistego związku.

Davna, podobnie jak Mortka Atijas, reprezentują przesiąknięty fatalizmem orientalny pogląd na świat. Wierzą w niezmiennność świata i rządzące nim niecdgadnione prawa: choroba i śmierć są jak fatum, trud człowieka lub lekarza, żeby ich uniknąć, jest daremny. Mortka jest skrajnym sceptykiem. Jego dewiza brzmi: „U mojej ruci lijek, a u bożjoj zdravlje”¹⁸.

¹⁶ I. Andrić, *Prokleta avlija*, op. cit., s. 89.

¹⁷ I. Andrić, *Trawnicka hronika*, op. cit., s. 263.

¹⁸ Ibid., s. 266.

Cologna reprezentuje włoską szkołę medycyny. Jego poglądy na zdrowie i chorobę, zaprawione fatalizmem Orientu, były proste i wyrażały daremność wysiłków człowieka. Uważał „da je život stanje aktivnosti koje stalno teži ka smrti i primiče joj se lagano i postupno; a smrt je rešenje te duge bolesti koja se naziva život”¹⁹. Nauka, którą dysponują „ludzie bez ziemi ojczystej”, również nosi skazę tragicznego rozdarcia świata. Przenika ją fatalistyczna determinacja Orientem, pesymizm, traktowanie życia poza kategoriami wartości. Ludzie ci, podobnie jak ich wiedza, zatracają swą tożsamość. Człowiek żyjący na granicy dwóch światów, rozumiejący jeden i drugi, traci w końcu możliwość komunikowania się tak z jednym, jak i z drugim społeczeństwem²⁰. Jego wiedza staje się hybrydą o małej wartości poznawczej i słabym zakresie oddziaływania. Oddziaływanie Orientu jest również widoczne w sposobie, w jakim Cologna studiuje nauki. Nie jest to sposób naukowy, ale pewna mądrość życia, polegająca na uczuciowym zaangażowaniu się w sytuację, która jest przedmiotem poznania²¹.

Metoda hermeneutyczna Diltheya miała służyć odtworzeniu przeżyć, wyrażonych w ludzkich wytworach. Właśnie tak postępuje Cologna, identyfikując się ciągle z różnymi przedmiotami swych badań i dociekań. Wszelako ważniejsze są konsekwencje takiego sposobu poznawania. Sprowadzają się one do skierowania uwagi podmiotu z „przyrody”, „życia” na samego siebie i na własną aktywność. Człowiek poznaje tu siebie jako aktywny podmiot, nadający sens otaczającej rzeczywistości. W zaznaczaniu roli podmiotu tkwi różnica pomiędzy Cologną a ogarniętymi fatalizmem Orientu – Davną i At jasem.

Przeciwieństwem tych trzech lekarzy jest fra Luka. Oprócz wiary w Boga ożywia go wiara w człowieka. Leczenie jest według niego polem aktywności, które polega – za Bożym przyzwoleniem – na wykorzystaniu uniwersalnego prawa natury, prawa rozwoju i upadku, prawa zdrowia i choroby. Sztuka lekarska opiera się na zrozumieniu i wykorzystaniu sił wzrostu oraz unikaniu i usuwaniu wszystkiego, co przyczynia się do zamierania. Wiedza fra Luki jest wynikiem wyobraźni, intuicji i wiary. Świadczy o jego miłości do ludzi, świata natury, z którymi usiłuje pogodzić Boży porządek świata. Choroba jest dla człowieka złem, zdrowie – dobrem. Zdrowie i chorobę rozpatruje on w kategoriach wartości, chociaż człowiek musi pogodzić się z rozstrzygnięciami Boga. Istnieje jednak pewien zakres aktywności człowieka, wpływania lub podtrzymywania sił dobra, cech wzrostu²². Globalny porządek świata nie zostaje zakłócony, gdyż w świecie panuje ład, harmonia. Podobnie jak brat Marko podziela brat Luka przekonanie, że granica pomiędzy tymi dwoma sferami i zjawiskami nie jest jednoznaczna i ostra, przynajmniej dla człowieka. Obowiązkiem lekarza jest szukanie „sił zdrowia” i wzmocnianie ich za pomocą lekarstw, żeby przywrócić naruszoną

¹⁹ Ibid., s. 290.

²⁰ Por. J. Wierzbicki, *Ivo Andrić*, Warszawa 1965, s. 123.

²¹ I. Tartalja, *Pripovedačeva estetika*, op. cit., s. 183 - 184.

²² P. Ilić, *Znočenje XII glave „Travničke hronike”*, „Dometi” 1976, br. 6, s. 54 - 61.

w organizmie harmonię. Walka o zdrowie jest — według fra Luki — identyczna z walką o zachowanie harmonii w świecie. Ta walka jest ludzkim sensem życia.

Wiedza, nauka i kultura są kręgosłupem każdego ze światów. Stąd rodzi się idea pogodzenia światów poprzez wiedzę. Porównanie wiedzy „filozofów bez ziemi ojczystej” uzmysławia daremność tych usiłowań. „Filozofia” fra Luki ujawnia jeszcze jedną głębszą, generalną różnicę. Ośrodek w jego systemie wiedzę tworzy nie tylko nauka, ale ożywiająca ją religia. Tak więc już od zarania przełom dokonany między obu światami jest głęboki i nieodwracalny. Pogodzenie obu światów jest możliwe w formie koegzystencji i w duchu tolerancji oraz wzajemnego zrozumienia się, ale po odrzuceniu wojny jako środka uprawiania polityki.

Fra Luka jest postacią, która rozwiązuje dylemat wielu bohaterów dotychczasowej twórczości Andrićcia, dylemat rozumu i wiary. Pisarstwo historyczne Andrićcia w głównej mierze organizuje neoromantyczna teza o Bośni, będącej „krwawą raną” między Wschodem i Zachodem. Od przyjętej a priori tezy wiedzy droga do ukazywania skutków, na których się głównie w swej twórczości koncentruje pisarz. Arbitralność tak pojętego związku przyczynowo-skutkowego oznacza determinację teraźniejszości przeszłością. Tym, co determinuje, jest przede wszystkim religia, ale również nauka, wiedza, sztuka, prawo i obyczaje, które składają się na szeroko pojętą przestrzeń kulturową każdego ze światów. Państwo i instytucje władzy działają w obszarze zakreślonym przez przestrzeń kulturową każdego ze światów, która odgrywa dominującą rolę.

Warto podkreślić, że odwrotna relacja występuje w prozie historycznej Teodora Parnickiego. U Parnickiego, również świadomego roli religii, nauki i sztuki, dominującą rolę odgrywają instytucje władzy i polityka. Polityka przenika kulturę i „usługowo” wykorzystuje religię dla swoich celów.

БОГУСЛАВ ЗЕЛИНСКИ

БОСНИЯ МЕЖДУ ВОСТОКОМ И ЗАПАДОМ (ОТ КОСОВСКОГО МИФА
В МЛАДОБОСНИЙСКОЙ ИДЕОЛОГИИ К РОМАНУ И. АНДРИЧА
ТРАВНИЦКАЯ ХРОНИКА)

Резюме

С младобоснийской точки зрения история Боснии, которая была определена трагической картиной косовского мифа, вырастает художественный, а также предшествующий ей, исторический синтез прошлого этой страны писателя Андрича. Выдвигает она столкновение Востока и Запада, а также трагические последствия, какие нанесло Боснии могущество Турции.

Концепция трагической Боснии имеет романтическое происхождение, она является признаком развития национальной, неоромантической мифологии. Поэтому внимание писателя не случайно обращено к Ньегошу, который вместе с народной песней является романтическим источником косовского мифа. Для Андрича Косово не является столько актом героическим, сколько трагическим. Андрич в своем творчестве отрывается одновременно от младобоснийского апофеоза косовского героизма и от героизма Ньегоша, но подчеркивает трагизм Ко-

сова, определяющий для Боснии жизнь близко Востока и Запада. „Философы без родной земли”, выступающие в романе *Травницкая хроника* пытаются восстановить первоначальное единство мира, прорвать решимость трагической раздвоенности человечества, руководясь этическими соображениями. Этическая мотивировка их деятельности является результатом этического видения истории Боснии и мира. Историческую художественную деятельность Андрича главным образом определяет неоромантический тезис о Боснии, являющейся е „кровоной раной” между Востоком и Западом.

Согласование обоих миров возможно в виде сосуществования и в духе толерантности, но также взаимопонимания, однако только при том условии, когда война не будет средством политики.

BOSNIA BETWEEN THE EAST AND THE WEST (FROM THE KOSOVO MYTH IN THE YOUNG BOSNIAN IDEOLOGY TO I. ANDRIĆ'S NOVEL *TRAVNIČKA HRONIKA*)

by

BOGUSŁAW ZIELIŃSKI

Summary

From the young Bosnian point of view of the history of Bosnia which was determined by the tragic vision of the Kosovo mytharises the, literary, and historical which precedes the first one, synthesis of the past of this country written by Andrić. It exposes the clash of the East and the West and the tragic consequences for Bosnia of the might of the Muslim Turkey.

Andrić's and young Bosnian conception of tragic Bosnia is of a Romantic origin, is a manifestation of national cult, neo-Romantic mythology. That is why it is not by accident that the author's attention is turned to Njegošov who is the second Romantic source of Kosovo myth along with the folk songs. Andrić in his works separates himself both from the young Bosnian apotheosis of Kosovo heroism as well as from Njegošov's heroism, whereas emphasizing the tragedy of Kosovo which meant for Bosnia living at the border of the East and the West. „Philosophers without a native soil” who occur in the novel *Travnička hronika* attempt to restore the primary unity of the world, break the determination of the tragic perplexity of mankind, being guided by ethical reasons. Ethical motivation of their influence is the consequence of ethical optics of the history of Bosnia and of the world.

The historical writing of Andrić is organized in great measure by the neo-Romantic thesis of Bosnia being “the bloody wound” between the East and the West. Reconciliation of both worlds is possible in the form of coexistence and in the spirit of tolerance and mutual understanding, but after rejecting war as a means of practising politics.